

**MIȘCĂRI RELIGIOASE MODERNE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC. SUNT
CULTELE EVANGHELICE DIN ROMÂNIA DIN PUNCT DE VEDERE
ISTORIC NEOPROTESTANTE?****Vlad Bogdan Cristian***

DOI: 10.2478/amsh-2022-0019

Abstract***Modern Religious Movements on Romanian Territory
Can Evangelical Cults in Romania Historically be Seen as Neo-
Protestant?***

In order to define the new religious movements on Romanian territory beginning in the 19th century, the following terms need to be explained: sect Church, Evangelical Church, and Neo-Protestant Church.

First, the term 'sect' has negative connotations, and it is being used more and more seldom after the Communist era. Second, the term 'Evangelical' is currently more accepted even by historians (such as Dorin Dobrinu) but it still can be confusing because it refers to German Lutherans. Finally, the term 'Neo-Protestant' is problematic because it can lead to confusion about modern Lutheran Protestantism, which is called in German Neoprotestantism.

This work uses the term 'Neo-Protestant' as it will be shown that these cults have a historical sustainability of classical Protestantism bringing new aspects but still respecting the same frame, the same matrix.

Keywords: *Protestantism; Neo-Protestantism; pietism; theology; Church*

Apariția unor noi mișcări religioase în spațiul românesc începând cu secolul al XIX-lea nu a constituit o provocare doar pentru bisericile tradiționale (Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică), cu privire la influența religioasă și păstrarea enoriașilor, ci și o provocare pentru istorici și teologi cu privire la definirea acestor noi biserici și înțelegerea noului fenomen religios de natură evanghelică. Dacă în dreptul primei provocări, bisericile tradiționale, autohtone care se confruntaseră deja cu trei secole în urmă cu mișcările protestante, (în special Biserica Romano-Catolică în fața pătrunderii luteranismului și a calvinismului în spațiul transilvănean), gestionează în prezent la nivel declarativ o atitudine

* Ph.D Candidate, George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș, bogdanvlad@adventist.ro

tolerantă, mediată de dialog interconfesional atât misiologic¹, cât și ecumenic², în dreptul celei de-a doua provocări subiectul rămâne unul deschis și nu tocmai ușor de lămurit. Ce sunt bisericile care au apărut în spațiul românesc, după secolul al XIX-lea? Sunt secte sau sunt din punct de vedere istoric, biserici protestante? Sunt diferite de bisericile tradițional protestante (reformată, luterană și unitariană)? Și dacă da, în ce sens? Au același „ADN” protestant și doar momentul apariției acestora în spațiul românesc a determinat folosirea prefixului *neo*, cuvântului „protestant”? Istoricul Dorin Dobrințu, în cea mai recentă lucrare, de fapt primul volum ce abordează aspectele vieții acestor culte din România într-o manieră științifică, dorind să evite confuzia pe care o poate avea acest termen, optează pentru termenul de biserici „*evangelice*”³. Totodată termenul *neoprotestant* a căpătat și o conotație negativă și este evitat de unele culte evanghelice, din două motive: în primul rând este asociat cu termenul de sectă, mișcări rupte din protestantism, sugerând abandonarea Reformei și introducerea de noi învățături și erezii. De exemplu, în cartea *Ghidul creștinului ortodox de azi*, preotul Vasile Răducă face această distincție între protestanți și neoprotetanți în România: bisericile protestante (luterană, reformată și unitariană) fac parte din bisericile istorice ale Reformei și li se recunoaște oarecum legitimitatea existenței acestora. Bisericile neoprotestante sunt percepute și definite ca secte⁴. În al doilea rând, termenul ar transmite ideea de biserici de dată recentă, neavând nicio moștenire istorică. De exemplu, Biserica Baptistă caută să iasă de sub denumirea de Biserică neoprotestantă și consideră că este „*o ramură a Reformei protestante*”⁵ (chiar dacă în trecut liderii de

¹ Societatea Biblică Interconfesională din România, o instituție intercreștină ce își propune prin misiune și viziune să aducă valorile Biblice în viața românilor. Biserica Ortodoxă Română și Uniunea Bisericilor Baptiste din România sunt două din cele 10 zece entități religioase a acestei instituții. (<https://societatebiblica.org/despre-noi> - (accesat în 18 octombrie 2022)).

² Consiliul Mondial al Bisericilor, cu peste 352 de biserici din 120 de țări, este organismul cel mai important în ce privește ecumenismul. Biserica Ortodoxă Română este membră a acestei organizații din 1961 (<https://www.oikoumene.org/member-churches/romanian-orthodox-church>), Biserica Baptistă este de asemenea la nivel european începând din 1949 https://www.oikoumene.org/member-churches?search_api_fulltext=&location_filter_2=1869&field_wcc_n_church_family_single=All&glossaryaz_title=

³ Dorin Dobrințu și Dănuț Mănăstireanu, *Omul Evangelic – O explorare a comunităților protestante românești*, București, Editura Polirom, 2018, pp. 24-25.

⁴ Pr. Vasile Răducă, *Ghidul creștinului ortodox de azi*, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 22-24. De fapt, potrivit istoricului Dorin Dobrințu, și prima referință a acestui termen, care apare în 1922, în contextul disputelor intraortodoxe din biserica Sf. Ștefan (Cuibul de Barză) din București, unde preotul ortodox Teodor Popescu manifesta atitudinea protestantă, a fost folosită ca sinonim cu „sectă” Dorin Dobrințu și Dănuț Mănăstireanu, *op.cit.*, p. 23.

⁵ http://culte.gov.ro/?page_id=733

seamă bapțiști nu aveau nici o problemă cu încadrarea în *neoprotestantism*⁶), apelând la argumentul istoric, temporal: au apărut la începutul sec al XVII-lea, chiar al XVI-lea, deci e parte din mișcarea protestantă veche.

Este deci corectă folosirea cuvântului „neoprotestant”⁷ pentru a numi aceste biserici sau de preferabil ar fi cuvântul „evanghelic”? Este potrivit să fie numiți membrii acestor culte religioase, recunoscute de altfel de Stat⁸, „sectanți”, „evanghelici” sau „neoprotestanți”?

Răspunsul pornește în primul rând de la înțelegerea și definirea fenomenului protestant începând cu secolul al XVI-lea. Trebuie menționat faptul că nicio biserică neoprotestantă nu s-a născut în spațiul românesc. Aceste culte au ajuns în România prin extinderea misiunii la nivel european a bisericilor mamă.

Despre protestantism și spiritul Reformei. Pe scurt, Reforma Protestantă a fost mișcarea religioasă, ideologică, ce a avut și un caracter social-politic, apărută în Europa în secolul XVI-lea ca reacție la refuzul Bisericii Romano-Catolice medievale de a accepta reformele sugerate de precursori ai reformei cum au fost Wycliffe și Hus (sec. XV), de conducătorii conciliilor de reformă și de umaniști. Căutarea reformatorilor spre un cult și o credință mai simplă și o organizare a bisericii mai puțin costisitoare s-a lovit de inflexibilitatea unei Bisericii Catolice tradiționale și instituționalizată. Adăugând la aceasta și corupția Bisericii Romano-Catolice, corupție care se întinsese atât prin capul, cât și prin membrii ierarhiei bisericești⁹, Martin Luther (1483-1546) a produs scânteia Reformei prin afișarea celor 95 de teze în 1517, pe ușa bisericii catolice din Wittenberg.

O citire a celor 95 de teze¹⁰ va dezvălui că Luther critica abuzurile sistemului bisericii care strângea bani și promova practica indulgențelor, prin care Papa avea putere de iertare a păcatelor, putere asupra purgatoriului, iar omul beneficia de iertare și viață

⁶ Iosif Țon prezintă două argumente că bapțiștii sunt neoprotestanți: în primul rând ei au dus mai departe protestantismul descoperind noi adevăruri valoroase (botezul adulților, separarea biserică-stat) și în al doilea rând „asemănarea dintre creștinii după Evanghelie, penticostali, adventiști și bapțiști, atât în anumite doctrine, cât și în forma de închinare, în modul de a predica Evanghelia și în felul de viață deosebit de al altora”. Iosif Țon, *Credința Adevărată*, București, Societatea Misionară Română, 1996, p. 44.

⁷ Cuvântul *neoprotestant* nu apare în Dicționarul Limbii Române.

⁸ http://culte.gov.ro/?page_id=57 (consultat la 18 octombrie 2022).

⁹ Roma părea un „iad” al nelegiuirilor și desfrăului, mulți preoți trăiau în desfrâu în mod deschis sau țineau concubine. Vezi Earle E. Cains, *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Oradea, Editura Cartea Creștină, 1997, p. 268 și Roland H. Baiton, *Here I Stand A life of Martin Luther*, Tennessee, Abingdaon Press, 1950, p. 61.

¹⁰ <https://www.luther.de/en/95thesen.html> (consultat în 18 octombrie 2022).

veșnică prin cumpărarea acestora¹¹. Traducerea în germană și tipărirea tezelor lui Luther a răspândit rapid ideile lui¹². Apoi între anii 1518 și 1521, el a fost forțat să accepte ideea separării de sistemul roman ca singura cale de a ajunge la o reformă care să cuprindă o întoarcere la idealul Bisericii revelat în Scriptură¹³.

Termenul *protestant* apare pentru prima dată în contextul Dietei de la Speier, în 1529, când s-a declarat credința romano-catolică ca fiind singura credință legală¹⁴. Pe fondul acestei decizii, cei șase principii germani adepți ai lui Luther și reprezentanții a paisprezece orașe au înaintat la această dietă un *Protest* împăratului Carol al V-lea. De atunci înainte, ei au fost cunoscuți de către oponenții lor ca „*protestanți*”. De aici provine termenul „*protestant*”¹⁵.

Dacă se ia în considerare doar această semnificație istorică, termenul *protestant* ar însemna ceva prea restrâns, referindu-se doar la o atitudine luată într-un moment istoric de o tabără creștină față de alta, atitudine ce are conotații negative.¹⁶ Această atitudine, ce a generat originea termenului și atribuirea acestuia reformatorilor este însoțită de fapt de principiul ce a animat mereu spiritul reformei. Acest principiu se regăsește și la pre-reformatori ca Wycliffe și Hus (sec. XV), valdenzi, etc, și este caracterizat de căutarea teologiei și credinței mediate doar de Scriptură, o conștiință supusă doar autorității Scripturii și aspectul practic al reînnoirii individului ca schimbare a acestuia și implicit, ulterior, a societății.

Acest spirit reformator, ce depășește, așa cum am observat, semantica termenului *protestant*, conține două trăsături de bază. Primul principiu este **Sola Scriptura** (*Numai Scriptura*)¹⁷. Singura sursă credibilă de a stabili dogma, regula credinței, datoria morală și practica religioasă este Sfânta Scriptură și nu Biserica. Acest principiu protestant a fost formulat pentru prima dată de

¹¹ Roland H. Baiton, *op.cit.*, p.61.

¹² Earle E. Cains, *op.cit.*, p. 281.

¹³ *Ibidem*, p. 282.

¹⁴ Aceasta a fost a doua Dietă. Prima Dietă de la Speier din 1526 a fost în favoarea protestantismului, nobilii lui Luther reușind să convingă Dieta ca până la întrunirea unui Conciliu general să se adopte temporar principiu *cuius regio eius religio*. Decizia, favorabilă protestantismului, a fost probabil luată și pe fondul amenințării turcilor dinspre Răsărit, absența unor prinți germani catolici la Dietă, etc. Decizia, considerată că a fost luată în pripă, s-a dorit a fi corectată, convocându-se a doua Dietă. Earle E. Cains, *op.cit.*, p. 287.

¹⁵ *Ibidem*, p. 288.

¹⁶ Istoricul James Aitken Wylie afirmă în lucrarea sa principală despre Protestantism: „dacă aceasta ar fi fost tot, protestantismul nu ar fi avut istorie. Dacă ar fi fost pur negativ, ar fi început și s-ar fi încheiat cu oamenii care s-au adunat în orașul german (la Dietă)”. James Aitken Wylie, *The History of Protestantism*, vol. 1, Londra, Cassell, Peter & Galpin, 1902, p. 2.

¹⁷ Principiul de bază a fost însoțit și de celelalte trei „Sola”: *Sola Fide* - Numai prin Credință, *Sola Gratia* - Numai prin Har, *Sola Christo* - Numai prin Hristos.

reformatorul elvețian Ulrich Zwingli (1484-1531). Importanța principiului este inseparabil legată de „chemarea” spre idealul Bisericii Primare, chemare alimentată mereu prin manifestări, atitudini și luări de poziție fie de a revizui credința fie de a găsi noi elemente în Scriptură, ce ar lipsi întregirii idealului¹⁸.

Al doilea principiu este **Semper Reformanda** sau în forma extinsă: „*ecclesia reformata semper reformanda est secundum Verbum Dei*” („biserica reformată trebuie totdeauna reformată după Cuvântul lui Dumnezeu”). Acest principiu era o teză a reformațiunii care exprimă convingerea protestantă că procesul reformator nu poate fi considerat încheiat. Stabilirea unor creduri, doctrine sunt/pot fi supuse revizuirii, ele nu sunt dogme (adevăr relevat absolut). Procesul trebuie să tindă spre o reformă permanentă până la o totală armonie cu Scriptura¹⁹. Este adevărat că sloganul nu se regăsește în forma completă la reformatorii „din prima linie”²⁰. Ca atitudine teologică, de a reforma biserica, era prezentă în viziunea acestora²¹. Astfel

¹⁸ „Reforma a fost o încercare de întoarcere la puritatea originară a creștinismului Noului Testament... Reformatorii erau dornici să dezvolte o teologie care să fie în acord total cu Noul Testament, fiind convinși că această teologie nu va deveni niciodată o realitate atâta timp cât Biserica va fi autoritatea finală în locul Bibliei.” Earle E. Cains, *op.cit.*, p. 271.

¹⁹ Moldovan Wilhelm, *Manualul Doctrinelor Biblice*, București, Editura Viață și Sănătate, 2018, p. 77.

²⁰ Exprimarea acestui principiu a început în secolul XVII-lea, mai precis odată cu Johannes Hoornbeek (1617-1666), care a fost student al marele teolog reformat olandez Gisbertus Voetius (1589-1676) și cu Jocusub Koelman (1632-1695), care a exprimat ceva similar în 1674. Niciunul din ei nu au folosit expresia întregă, lipsea ultima parte, *est secundum Verbum Dei (după Cuvântul lui Dumnezeu)*, dar ideea de bază era prezentă în gândirea teologică reformată din Olanda. Mai mult, Școala teologică reformată din Olanda, începând cu anii 1600 a fost conectată la curentul reformator englez. Lideri precum William Perkins (1558-1602) și William Ames (1572-1633), care au promovat învățătura calvinistă în Anglia în felul lor, au fost puntea de legătură între cele două școli de gândire. Ei s-au identificat pe ei înșiși ca parte a „Reformei Ulterioare”, Further Reformation (Nadere Reformatie). Astfel era o preocupare ca biserica reformată să nu cadă înapoi în eroare și întuneric. Pentru aceasta se dorea să se continue să se urmărească puritatea doctrinei, evlaviei și închinării. Expresia completă, adăugând *est secundum Verbum Dei (după Cuvântul lui Dumnezeu)*, a apărut după cel de-Al Doilea Război Mondial, la marele teolog reformat Karl Barth (1886-1986) care a folosit expresia și variații ale expresiei în scrierile sale, răspândindu-se apoi în restul denominațiunii reformate. Dr. R. Scott Clark, *Always Abusing* 2014, <https://www.ligonier.org/learn/articles/always-abusing-semper-reformanda> (consultat în 19 octombrie 2022).

²¹ Principiul acesta a fost aplicat de primii reformatori pe două planuri, cel practic: „biserica trebuie să fie reformată și este o necesitate a reformării bisericii; din cauza păcatului și a efectelor sale biserica tinde spre corupție.” Și cel teologic, doctrinar: „citeau și aplicau Scriptura și acolo unde acele interpretări s-au împotrivit examinării (*Sola Scriptura*), le-au adoptat sau restaurat”. Dr. R Scott Clark, *Always Abusing* 2014, <https://www.ligonier.org/learn/articles/always-abusing-semper-reformanda> (consultat în 19 octombrie 2022).

principiul „*semper reformanda*” arată că reforma bisericii nu a fost numai „*un fenomen istoric, ci și un impuls continuu care trebuie să caracterizeze viața bisericii*”²².

Mișcări reformatoare în protestantism. Cu aceste principii de interpretare și înțelegere a teologiei era inevitabil ca în scurt timp să nu apară chiar și în sânul protestantismului noi voci reformatoare. Generațiile următoare de protestanți și-au însușit aceste principii, acest spirit. Liderii de mai târziu au sesizat că sunt noi elemente biblice ce încă nu au fost adoptate de bisericile reformei din care făceau parte. Fiind respinse observațiile, avertizați și apoi amenințați, au inițiat noi mișcări în cadrul protestantismului. Dar principiul a rămas același și a fost enunțat în modul cel mai simplu de puritanul separatist John Robinson²³: „*Dacă Dumnezeu vă va descoperi altceva... fiți tot atât de dispuși să-l primiți cum ați primit întotdeauna orice adevăr... Domnul mai are adevăr și lumină pe care să le descopere din sfântul Său Cuvânt*”²⁴.

Astfel în cadrul reformei elvețiene inițiate de Huldreich Zwingli (1484-1531) se manifestă Conrad Grebel (1498-1526) care descoperă în Scripturi botezul adulților prin scufundare în apă și consideră nebiblic botezul prin stropire al pruncilor. Argumentele erau evidente și din punct de vedere teologic și lingvistic²⁵. A fost însă respins de reformatori și în urma amenințării s-a separat de Biserica Reformată, fiind inițiatorul Anabaptismului²⁶.

²² Cory L. Seibel, *Ecclesia Reformata, Semper Reformanda: An Intergenerational Perspective*, 25 martie 2017, <https://coryseibel.files.wordpress.com/2015/01/ecclesiareformatasemperreformanda-coryseibel.pdf>.

²³ John Robinson (1575-1625) a fost un lider anglican separatist (puritan), ce a condus grupul de separatiști din Scrooby, Anglia, grup ce a emigrat în America în 1620 cu vasul *Mayflower*. Vezi H. Leon Mc Beth, *The Baptist Heritage*, Nashville, Tennessee, Broadman Press, 1987, p. 34. și Peter Marshall și David Manuel, *Lumină și glorie, O istorie a constituirii Americii*, Oradea, Editura Cartea Creștină, 1995, p. 124.

²⁴ William Carlos Martyn, *The Pilgrim Fathers of New England: A History*, American Tract Society, 150, Nassau-Street, New York, 1867, vol.5, p.70, [https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b728482&view=1up&seq=7](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b728482&view=1up&seq=7) citat și în Ellen G. White, *Tragedia Veacurilor*, București, Editura Viață și Sănătate, 2011, p. 219.

²⁵ Cuvântul *botez* provine din grecescul *baptizo* care înseamnă „a scufunda”, „a înmuia”, ceea ce implica submersie la fel ca și verbul *bapto* (a înmuia, a întinge, a cufunda în apă). Vezi: <https://biblehub.com/greek/907.htm> (accesat în 20 octombrie 2022) și Gheorghe Badea, *Dicționar grec-român al Noului Testament*, București, Societatea Biblică Interconfesională din România, 1999, p. 57.

²⁶ Mișcarea religioasă protestantă anabaptistă s-a evidențiat în Elveția, la începutul secolului al XVI-lea, fiind strâns legată inițial de credința reformată zwingliană din nordul țării. Înainte să inițieze această mișcare, Conrad Grebel (1498-1526) a lucrat alături de reformatorul elvețian Huldreich Zwingli până în 1526. De asemenea, Balthasar Hubmaier (1481-1528), colaborator cu Grebel, a fost primul anabaptist

De asemenea în Biserica Reformată inițiată de Jean Calvin (1509-1564)²⁷, care punea printre altele accentul pe o viață activă a celor predestinați spre mântuire, apare Iacobus Arminius (1559-1609), profesor de teologie reformată al Universității din Leyden, Olanda, care s-a opus tezei predestinației divine așa cum învăța Jean Calvin și a susținut alegerea divină ca fiind condiționată²⁸ iar mântuirea se acordă în funcție de atitudinea și voința omului²⁹. În urma Sinodului de la Dordrecht (Dort) din 1618-1619, au fost respinse ideile lui Arminius, au fost destituiți toți adepții clericali ai acestuia precum și urmașii lor: arminienii³⁰.

Acestea sunt doar două exemple din multe altele care arată faptul că protestantismul a generat o înțelegere a Bisericii și a Scripturii, oferind „uneltele” corecte de interpretare care nu puteau să rămână nefolosite, ceea ce ducea inevitabil la noi adevăruri descoperite prin „săparea” în Cuvântul lui Dumnezeu. Atât Grebel cât și Arminius au operat în aceeași matrită protestantă, respectând principiile hermeneutice/exegetice. Concluziile teologice, deși juste, nu au fost acceptate, iar autorii respinși. „Tânăra mamă protestantă și-a lepădat copiii care i-a născut”. Reacția a fost dură³¹.

Trebuie menționat faptul că în luteranism reacția față de mișcarea pietistă germană a fost diferită. Pietismul a apărut la peste

german și este considerat și el unul din fondatori. Mișcarea anabaptistă insista deci asupra botezului credincioșilor (de aici numele ce le-a fost atribuit din limba greacă: *ana* care înseamnă „din nou” și *baptizo*, deci „rebotezători”). Anabapțiștii insistau, de asemenea, asupra autorității Bibliei și asupra separării bisericii de stat. Earle E. Cains, *op.cit.*, pp. 297-298.

²⁷ Succesor al lui Zwingli care susținea ideile Reformei, le-a continuat dar într-o formă mai radicală decât în luteranism sau decât în concepțiile lui Zwingli.

²⁸ Iacob Arminius a susținut alegerea divină ca fiind condiționată, nu necondiționată, omul are voința de a coopera cu divinul sau de a-l respinge, nu este predestinat și poate „cădea din har”. Ispășirea prin jertfa lui Isus Hristos este universală și are o aplicație generală, în sensul că oricine crede poate fi salvat, spre deosebire de Calvin, care învăța că doar cei predestinați pot fi salvați. Vezi: *The Writings of James Arminius*, volumul 1, Michigan, Baker Book House Grand Rapids, 1977, pp. 523-530. Traducere din latină de James Nichols și W.R. Bagnall.

²⁹ „*Dacă iei liberul arbitru, nimic nu va mai rămâne de salvat, dacă iei harul, nimic nu va mai rămâne ca sursă de salvare. Lucrarea de salvare nu poate să se realizeze fără aceste două părți: o parte de la care poate veni și cealaltă parte, care poate sau în care poate să fie lucrată, primită (salvarea). Dumnezeu este autorul mântuirii. Liberul arbitru este capabil să fie salvat. Nimeni în afară de Dumnezeu nu este capabil să dăruiască mântuirea și nimic în afară de liberul arbitru nu este capabil să o primească*”. *Ibidem*, p. 531.

³⁰ Pe lângă unele ramuri ale Bisericii Anglicane (puritanii), arminianismul i-a mai influențat și pe metodiști și Armata Salvării. Earle E. Cains, *op.cit.*, p. 318.

³¹ Anabapțiștii au fost tratați cu multă cruzime atât de protestanți cât și de romano-catolici. Ei au fost forțați să sară de la înălțime de pe clăi de fân, au fost înecați (ca o batjocură că învățau botezul prin scufundare), au fost arși și spânzurați. *Ibidem*, p. 298.

un secol de la Reforma lui Luther, după Războiul de 30 de ani (1618-1648). Mișcarea a fost inițiată de luteranul Philip Iacob Spener (1635-1705), pastor în Frankfurt începând cu anul 1666, care reacționează față de luteranismul ortodox și regăsește în Scripturi accentul pe „nașterea din nou”, acea viață individuală lăuntrică reinnoită care se manifestă zilnic printr-o pietate practică. A fost cea mai importantă mișcare de reinnoire spirituală în Protestantism, introducând o nouă paradigmă caracterizată de reinnoirea personală, nașterea din nou, adunări convenționale de studiu biblic și susținere reciprocă, activism social și cooperare ecumenică.³² Se afirmă adesea că pietismul a căutat să aducă reforma, Reformei. Este adevărat că idei asemănătoare se regăseau în luteranism după Războiul de 30 de ani. Pastori luterani ca Johann Gerhard și Valentin Ernst Loscher arătau importanța combinării doctrinei luterane cu emoțiile sufletești și pietatea interioară³³. La fel și teologi luterani ca Johann Arndt (1555-1621) și Jakob Böhme (1575-1624), care era și filozof, prin lucrările lor, au atins problema aspectului interior al religiei, starea sufletească și chiar mistică a trăirii religioase (în special Böhme)³⁴. Dar sinteza a făcut-o Spener, considerat prin aceasta, unul din cei mai importanți teologi protestanți de la Reformă și până la Iluminism și cel mai influent teolog german din timpul său³⁵. Lucrarea acestuia a fost continuată de teologul luteran August Hermann Francke (1663-1727), care vedea în „pocăință” momentul culminant al înnoirii. Al treilea continuator al mișcării a fost reformatorul Nikolaus Ludwig Zinzendorf (1700-1760), care considera „pocăința” ca o realitate încheiată a înnoirii și a organizat mai bine biserica pe clase de studiu și vârste, fondând și Biserica Moraviană. Zinzendorf a avut o largă influență în protestantism.

³² Pornind ca o mișcare religioasă în sec. al XVII-lea, pietismul a influențat atât bisericile luterane și reformate, cât și inițierea unor noi mișcări și grupări religioase. Lucrarea lui Philip Iacob Spener, scrisă în 1675, *Pia Desideria – Dorințe evlavioase* (complet: *Pia desideria oder herzliches Verlangen nach gottgefälliger Besserung der wahren evangelischen Kirche – Pia Desideria sau dorința sinceră de reformă pioasă a adevăratei Biserici evanghelice*), în care se accentua ideea cultivării pietății personale și întâlnirile religioase de studiu biblic și rugăciune pentru reînnoirea vieții creștine – *collegia pietatis*, au stat la baza denumirii mișcării. Reformele sale, ce le pretindea de la luteranismul ce devenise formal, erau reforme spirituale. Ele constau în studierea Bibliei în public (în cadrul unor *adunări pioase și devoționale*) și în privat, preoție universală practică, trăirea în neprihănire, pregătirea laicilor pentru misiune și predicarea pentru zidirea spirituală. Vezi: Douglas H. Shantz, *An Introduction to German Pietism, Protestant Renewal at the Dawn of Modern Europe*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2013, pp. 7, 80-84; Earle E. Cairns, *op.cit.*, p. 375; <https://www.britannica.com/topic/Pietism#ref77475> (consultat în 18 august 2022); Moldovan Wilhelm, *op.cit.*, p. 72.

³³ Douglas H. Shantz, *op.cit.*, p. 41.

³⁴ *Ibidem*, pp. 25-35.

³⁵ *Ibidem*, p. 94.

Astăzi istoricii nu mai privesc pietismul în primul rând ca un efort luteran de a duce Reforma cu un pas mai departe (*semper reformanda*), adăugând *reforma vieții spirituale lăuntrice, reformei doctrinei* făcute de Luther. Este văzut mai degrabă ca un sistem combinat (eclectic)³⁶ de devotament biblic, de noțiuni spirituale găsite la primii anabapțiști și la teologii protestanți, la filozofi și mistici ca Johann Arndt, Jakob Böhme, Paracelsus, Jean de Labadie, Caspar Schwenckfeld, sinteza fiind făcută de Iacob Spener, ce a avut un impact deosebit în teologie. Pietismul a crescut din solul fertil al protestantismului. L-a influențat, l-a modificat și a generat mai departe noi semințe protestante. Impactul pietismului este văzut în cinci linii directoare: În primul rând pietismul a creat noi **strategii de comunicare**, folosind mijloace moderne precum tracturi, jurnale, scrisori, discuții și dezbateri deschise, chiar și zvonurile („moara de zvonuri”), rapoartele lunare ale misionarilor și o nouă literatură experimentală cum ar fi autobiografia și memoriile.³⁷ În al doilea rând, pietiștii au creat **rețele sociale alternative**, societăți și cercuri de prieteni (*collegia pietatis*), unele găzduite și conduse de femei și cercuri studențești (*collegia biblicum*), care ulterior s-au răspândit și printre cetățeni prin întâlnirile în case³⁸. În al treilea rând pietismul a subminat sistemele teologice și filozofice ale vremii, promovând în schimb un **pragmatism** al experienței individuale și al percepțiilor adevărului. Teologi pietiști, ca Gottfried Arnold și Friederich Christoph Oetinger, au găsit în alchimie și rozicrucianism resursele pentru o reînnoire atât a teologiei, cât și a medicinei. Aici este și una din caracteristicile pietismului, ca de fapt a tuturor protestelor împotriva Ortodoxiei sistematice: eclecticismul³⁹. În al patrulea rând: „*pietismul a jucat un rol semnificativ în modelarea individualismului modern printr-o evlavie „autorizată de propria experiență religioasă”, care a dus la o pluralizare a religiei și la creșterea toleranței religioase*”. Povestea Pietismului este în mare parte povestea descoperirii personale, a noilor experiențe ale lui Dumnezeu și a noilor adevăruri despre Dumnezeu, dobândite fie prin studiul Bibliei, fie prin experiență extatică”⁴⁰. În ultimul rând, pietismul a promovat un creștinism cu un **angajament activ** în lume, prin diferite forme de reformă socială și politică. A inspirat programe sociale, eforturi de a aborda sărăcia, situația

³⁶ Istoricii care s-au ocupat de pietism îl descriu cel mai des ca un sistem eclectic adică un sistem care alege opinii, idei, concepte din diferite doctrine și le combină.

³⁷ *Ibidem*, p. 278.

³⁸ *Ibidem*, p. 284.

³⁹ *Ibidem*, p. 278.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 279.

orfanilor. Atenția cădea pe această perspectivă socială și diaconală, aspectele dogmatice și teologice au fost trecute în plan secund⁴¹.

În concluzie, „această mișcare, alături de capitalism, confesionalizare, știința modernă și Iluminism, a contribuit la subminarea normelor sociale și teologice tradiționale pentru a introduce epoca noastră modernă”⁴². Cei care au recunoscut influența binefăcătoare a pietismului, în special în faza când acesta era condus de Zinzendorf au fost: John Wesley – fondatorul metodismului, Lessing, Goethe, Novalis și Herder – scriitori idealști germani, Friederich Schleiermacher (1768-1834) – părintele teologiei moderne, Lohe – pionierul misiunii moderne și Karl Barth – inițiatorul teologiei dialectice⁴³. Istoricii recunosc două laturi ale moștenirii pietiste. Pe lângă latura pozitivă a pietismului⁴⁴ au fost și aspectele negative în evoluția ulterioară ale mișcării la unii lideri radicali⁴⁵.

Deci, pietismul a crescut din solul fertil al protestantismului. Reforma luterană ortodoxă a fost principalul factor în ascensiunea pietismului german. Ulterior pietismul l-a influențat, l-a modificat și a generat mai departe noi semințe protestante. Universitatea Halle, cea mai importantă instituție de învățământ a luteranismului protestant, devine centrul pietismului în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Pietismul a avut cea mai semnificativă influență în protestantismul luteran prin Friederich Schleiermacher, părintele teologiei moderne sau liberale.

Iar în afara protestantismului luteran, pietismul a pregătit calea pentru mai multe mișcări și curente religioase în protestantism. Multe din cultele evanghelice ce au apărut după secolul al XVII-lea au fost influențate de pietism. De exemplu, baptismul european a fost mai mult un produs al trezirii pietiste ce a „măturat” Continentul în anii 1800, decât al influenței puritanismului englez, în sânul căruia

⁴¹ August Francke a văzut prin pietism și prin proiectele sale de la Universitatea Halle nu mai puțin de o a doua Reformă, care să restructureze lumea politică și socială a vremii de la temelii. Pentru el trebuia o reformă la nivelul relațiilor interumane, reformă ce aducea cadrul spiritual pentru realizarea Împărăției lui Dumnezeu pe pământ. Unii au văzut în pietismul de la Halle primele aluzii ale „statului social” modern, „statul bunăstării”. De fapt, atât Francke cât și Spener erau îndrăzneți în cererile lor față de autoritățile guvernamentale, ca să-și asume responsabilitatea pentru cei săraci și dezavantajați din societate. *Ibidem*, p. 279.

⁴² *Ibidem*, pp. 283-284.

⁴³ *Ibidem*, p. 439.

⁴⁴ În afara impactului pozitiv deja menționat, mai trebuie adăugat faptul că pietismul a inspirat noi traduceri ale Bibliei și misiunea la nivel mondial. Imnurile pietiste germane, traduse în engleză și cântate astăzi, reprezintă o contribuție pietistă importantă la evangheliismul modern. *Ibidem*, p. 284.

⁴⁵ Subiectivismul și individualismul accentuat, legalismul și perfecționismul sunt câteva din trăsăturile regăsite la unii lideri și adepți lor. De asemenea, tendințele misticismului exagerat la unii lideri au dus la denaturarea spirituală a creștinismului, pregătind calea spiritismului, teosofiei, mazdanismului. *Ibidem*, pp. 285-290.

s-a născut⁴⁶. Biserica Adventistă, Biserica Evanghelică, Biserica Creștină după Evanghelie și Penticostală au multe trăsături identice preluate/moștenite de la pietism, fie direct, fie prin intermediul bapșismului, metodismului, etc. Concepte ca „nașterea din nou”, reînnoirea spirituală, abordarea eclectică a sistemului doctrinar, viziunea misiunii la nivel mondial, sunt câteva exemple. De asemenea, pietismul a influențat nașterea unor biserici ca Biserica Metodistă, Biserica Moraviană, marile treziri religioase americane, teologia mistică modernă și mișcările harismatice.

Despre neoprotestantism. Se afirmă că Friederich Schleiermacher, alături de un mic grup de teologi luterani „*a dat naștere nu unei noi teologii sau unei noi școli, ci unei noi ere*”⁴⁷. Teologia luterană a cunoscut prefaceri semnificative așa încât vorbim de *neoprotestantismus* - definind curentul protestantismului liberal începând cu secolul al XIX-lea, în contrast cu luteranismul clasic (*altprotestantismus*). Friederich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834) a fost descendent a trei generații de pastori luterani. Tatăl lui a luat contact cu mișcarea pietistă (mișcarea moraviană) și i-a îmbrățișat ideologia, în 1778, pe când acesta avea 10 ani. A fost educat astfel în învățătura pietistă, fapt ce l-a influențat hotărător⁴⁸. La 15 ani se înscrie la școala Moraviană din Niesky, iar la 17 ani la Seminarul pietist de la Barby, unde începe să citească despre iluminism, să fie atins de primele stări ale romantismului (citește *Suferințele tânărului Werther* de Goethe). La 19 ani s-a înscris la Universitatea din Halle, unde și-a lărgit orizonturile sale intelectuale, căci Universitatea începea să iasă de sub influența pietistă. Aici citește teologia critică a lui Friederich Wolf și Johann Semler, dar lucrul cel mai important în dezvoltarea lui ulterioară și a ceea ce a generat ulterior influența sa, a fost întâlnirea cu filosofia lui Kant. Citește pentru prima dată *Critica Rațiunii Pure*⁴⁹. S-a spus despre Schleiermacher că a avut patru influențe majore în formarea gândirii sale: influența pietistă, Immanuel Kant, romantismul și Platon⁵⁰.

După mai mulți ani petrecuți în Slobity și Berlin, Schleiermacher se întoarce la Halle și își începe activitatea academică ca profesor, începând cu 1804, iar din 1809 se transferă la Universitatea din Berlin.

⁴⁶ H. Leon Mc Beth, *The Baptist Heritage*, Broadman Press, Nashville, Tennessee, 1987, p. 464.

⁴⁷ C.W. Christian, *Friederich Schleiermacher*, Waco Texas, Word Books Publisher, 1979, p. 12.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 33-34.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 37.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 36-42.

În acest timp, filozofia modernă a lui Kant s-a impus în lumea academică. Kant nu a pus doar capăt disputei/tensiunii dintre idealism și empirism cu privire la rolul rațiunii (idealității) și a experienței umane (empiriștii) în procesul cunoașterii⁵¹, ci a creat probleme enorme teologiei. Kant reinterpretează principiile cunoașterii. Iar în ce privește religia, în procesul cunoașterii, oamenii nu au *categoria* necesară pentru a-L conceptualiza pe Dumnezeu. Există o breșă în sensul cunoașterii⁵². Dumnezeu cade în afara razei de acțiune a rațiunii (care conferă obiectivitate materiei). Teologia naturală este imposibilă; teologia revelată este la fel de imposibilă, pentru că adevărurile atemporale nu pot fi descoperite în temporalitatea noastră. Dacă judecata lui Immanuel Kant este corectă, atunci întreaga teologie (atât clasică – catolică, cât și protestantă) devine suspectă, deoarece este construită pe iluzia sau mai bine zis, pe supoziția că rațiunea poate trece dincolo de spațiu și timp (*fenomena*) pe terenul atemporal (*noumena*). Posibilitatea revelației a Scripturii ca și comunicare divină este aruncată în aer. Teologii protestanți riscau să fie considerați ca făcând o teologie speculativă sau o teologie de ghetou.

Schleiermacher încearcă o cale de a salva creștinismul. Analizând dovezile ca un om de știință, recunoaște că Immanuel Kant are dreptate. Este adevărat că omul nu poate relaționa cu Dumnezeu în mod cognitiv și El nu se poate descoperi pe tărâmul cognitivului, dar se poate găsi un alt tărâm pentru relația om –Dumnezeu și anume anume zona simțămintelor⁵³, care înlocuiește rațiunea⁵⁴. Schleiermacher este un subiectivist în sensul că Îl putem Întâlni pe

⁵¹ Kant găsește un mod de a împăca cele două tabere. El afirmă: da avem idei, concepte innăscute în mintea noastră, în sine (Descartes), dar nu se poate nega faptul că ne parvine cunoașterea și prin simțuri, cunoașterea senzorială (John Locke și David Hume). Delimitându-se de Locke și Hume, dar nerenunțând la importanța cunoașterii empirice, Kant afirmă că noi nu putem gândi niciun obiect fără ajutorul categoriilor; noi nu putem cunoaște niciun obiect gândit fără ajutorul intuițiilor care corespund acestor concepte. Informațiile ne parvin prin simțuri (cunoașterea ca experiență), iar mintea le aranjează în *categoriile* intrinseci (cunoștințe a priori, concepte pure ale intelectului care se raportează a priori la obiecte). Immanuel Kant, *Critica Rațiunii Pure*, București, Editura Științifică, 1969, pp 41-42, 67, 74, 110, 124, 157.

⁵² El trasează o linie: ce este dedesubtul liniei se raportează la *fenomene*, acele lucruri pe care mintea noastră cu categoriile innăscute le poate aranja. Deasupra liniei se află *numarul*, care nu poate fi perceput prin categoriile noastre de gândire și unde rezidă Dumnezeu. Chiar dacă nu-l neagă pe Dumnezeu, Kant neagă posibilitatea ca mintea noastră să-l conceapă pe Dumnezeu. *Ibidem*, p. 256.

⁵³ Dacă religia nu aparține nici cunoașterii, nici faptelor, ea trebuie să fie sui generis. Ea trebuie să aibă propria sa sferă, o a treia dimensiune a sufletului, independentă de celelalte și într-un anumit sens anterioară și mai fundamentală decât oricare. C.W. Christian, *op.cit.*, p. 12.

⁵⁴ Fernando L. Canale, *Understanding Revelation-Inspiration in a Postmodern World*, University Press of America, 2001, p. 174.

Dumnezeu în „*interioritatea noastră profundă*”⁵⁵. În acest punct influența pietistă a experienței lăuntrice se intersectează cu filozofia kantiană. În cartea sa, *The Christian Faith* (1822), Schleiermacher afirmă că locusul revelației este pe tărâmul *conștiinței*, loc al simțămintelor, unde se găsesc o sumedenie de experiențe⁵⁶. Astfel locul întâlnirii lui Dumnezeu cu omul nu mai este rațiunea (Kant a tăiat această posibilitate), ci emoțiile (simțămintele). Dar acest concept al *conștiinței* include totuși și puterea rațiunii care există și operează cu capacitatea atemporală a sufletului⁵⁷. Rațiunea face parte din acest tărâm al *conștiinței*, este legată de aceasta. Cum se realizează comunicarea Dumnezeu-om? Atunci când Dumnezeu vrea să comunice este ca o lovitură în suflet care are anumite consecințe, este ca atunci când se aruncă o piatră în apă și se formează cercuri. *Conștiința* este mișcată. Profetul biblic are o întâlnire cu divinul prin suflet. Adevărul ca întâlnire. Recunoaște acest simțământ al dependenței absolute și atunci rațiunea dorește să înțeleagă ce s-a întâmplat în acest tărâm al *conștiinței* de sine. Datoria profetului biblic este aceea de a exprima cognitiv ceea ce a primit în suflet. Ceea ce încearcă profetul să exprime prin scriere este Biblia. Pentru că întâlnirea inițială nu a fost de natură cognitivă, Biblia nu este Cuvântul lui Dumnezeu, ci un produs al gândirii și culturii umane⁵⁸. Dar de unde provine? Este rezultatul imaginației și experienței umane aplicate în urma „întâlnirii” cu Dumnezeu. Ca urmare Biblia este o compilație de metafore și mituri. Ca rezultat al întâlnirii cu Dumnezeu, profetul biblic a fost schimbat. Și profetul dorește să exprime această schimbare, iar ceea ce exprimă nu se poate numi cunoaștere obiectivă pentru că este preluată din experiență. Există doi referenți în Biblie: un referent științific, care se ocupă de cultură de care profetul s-a folosit să descrie și concepe ceea ce a scris, și unul teologic, non-cognitiv, care vine din tărâmul experienței întâlnirii⁵⁹. Teologul vine acum spre Biblie ca document uman, având ca instrument metoda *istorico-critică*. Ceea ce a scris profetul biblic este un mit, dar scopul metodei istorico-critice este stabilirea unei cunoașteri obiective și de aici vine demitologizarea Bibliei (Rudolf Bultmann). Metoda își propune să devină una științifică, iar teologul

⁵⁵ C.W. Christian, *op.cit.*, p. 91.

⁵⁶ Cercetarea (scanarea) acestui tărâm al *conștiinței* umane, privirea lăuntrică, oferă o mulțime de experiențe în trecut și toate devin o parte din *conștiința* prezentă. În această „bancă” a experiențelor umane se găsesc o mulțime de lucruri, iar în suma acestor experiențe este o *conștiință* puternică a înțelegerii despre Dumnezeu. Este acolo o emoție, un simțământ. Este partea sufletească a omului, a simțămintelor care poate fi afectată de rezultatul experienței cognitive.

⁵⁷ Fernando L. Canale, *op.cit.*, p. 179.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 184.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 182.

luteran regăsește și motivația religioasă: „ne pasă, pentru că persoana care a avut întâlnirea cu Dumnezeu, era o persoană a cărei conștiință de sine a fost înălțată”⁶⁰. Datorită naturii întâlnirii trebuie să se extragă ceva obiectiv prin demistificare, apoi acest adevăr are posibilitatea de a ne dezvolta, de a avea noi experiențe religioase.

Friederich Schleiermacher, prin această încercare de a adapta teologia noilor realități epistemologice și de a o justifica ca materie în Universități, a dat naștere noului curent în protestantism, generând o nouă teologie, teologia liberală și odată cu aceasta un *neoprotentism* în care teologia este expresia credinței bisericii, iar biserica este o realitate vie, istorică, care trece prin experiențe noi cu fiecare generație, rezultând faptul că teologia este un lucru viu. Caracterul schimbător al limbajului și al înțelegerii sociale - doar acestea sunt suficiente pentru a cere schimbarea teologiei, pentru a rămâne fidelă intuițiilor sale atemporale. Astfel, sistemele dogmatice expun „doctrina predominantă în Biserica creștină, la un moment dat”, dar teologia trebuie să rămână mereu deschisă la nou, altfel va deveni rigidă și va muri⁶¹.

Neoprotentismul apare deci ca termen după secolul al XVIII-lea, definind o nouă epocă în luteranism, distinctă de vechiul protestantism (*altprotestantism*). Pe lângă Friederich Schleiermacher, distincția a fost făcută de gânditori și teologi începând cu Georg Wilhelm Friederich Hegel, Ferdinand Christian Baur și continuând cu Ernst Wilhelm Troeltsch (1865-1923)⁶². Cea mai bună explicație a *neoprotentismului* o găsim la Troeltsch. Imaginea oferită de acesta arată foarte bine diferențele dintre cele două epoci ale protestantismului luteran, dar și faptul că a doua epocă și-a tras seva din prima epocă, semințele protestantismului clasic au germinat dând naștere protestantismului modern, proces mijlocit de curentul pietist, prin influența lui Friederich Schleiermacher și a unui grup de teologi luterani. În primul rând Troeltsch afirmă că protestantismul (din sec. al XVI-lea) nu a fost doar o opoziție confesională împotriva romano-catolicismului, ci mai degrabă o entitate eterogenă împletită cu istoria apariției lumii moderne. Desprinsă din prima formă reformatoare a protestantismului, la începutul sec. al XVIII-lea apare forma modernă de protestantism, legată mai mult de spiritul epocii moderne, aplicând elemente ce țineau și de modernitate⁶³. Ca exemplu este dată tendința spre un

⁶⁰ *Ibidem*, p. 185.

⁶¹ C.W. Christian, *op.cit.*, p. 94.

⁶² Pr. Dr. Christian Albrecht, *Altprotestantismus und Neoprotentismus bei Troeltsch*, în „Akademie Aktuell”, 2015, nr. 52, p. 26.

⁶³ Troeltsch adaugă distincției și faptul ca luteranismul și calvinismul clasic au o cultură bisericească unde statul, societatea, economia și dreptul sunt după supranatural, iar standardele revelației le ordonează și structurează, *lex naturalis*

interior liber, spiritual (propria experiență religioasă – vezi pietismul și principiul subiectivist al lui Friederich Schleiermacher) și independent de o autoritate exterioară, fie ea și creștină. Dar noul protestantism nu a fost o ruptură față de epoca veche, ci o dezvoltare a direcției de bază a spiritului Reformei, eliberându-se doar de rămășițele medievale, printr-un proces de transformare caracterizat de relația dintre protestantismul contemporan și originile sale reformiste (cu forme pre-iluministe) și cultura intelectuală modernă. Există o continuitate de fond în înțelegerea supranaturalului, dar noua epocă a abandonat concepția ecleziastică (rigidă) despre cultură, manifestându-se prin recunoașterea ei, permițându-și o relație de interacțiune complexă cu unele elemente culturale, legând propriul destin cu cel al culturii moderne⁶⁴. Pentru Troeltsch, acest protestantism este cu adevărat reformator, chiar dacă deschiderea spre sine a provocat ruperea unității sale precum și diferențierea și pluralizarea acesteia, cu potențial de a crea noi biserici, organizații, împărțind vechile biserici în partide și noi direcții. El rămâne totuși el însuși, dar ceva diferit și nou⁶⁵. Noul protestantism nu este un protestantism pur, dar trecând peste elementele medievale, prin influențele moderne, el creează un protestantism cu o nouă viață spirituală insolubilă și alte elemente noi conectate interesant în protestantism.

În concepția lui Troeltsch termenul *neoprotestantismus* este potrivit și introduce un concept productiv. Termenul nu este folosit cu precădere de a face doar distincția temporară între vechiul protestantism și noul protestantism, ci mai degrabă de a construi un concept productiv în protestantism, caracterizat în primul rând un de un caracter analitic în găsirea unei raționalități contemporane, apoi o autonomie (individualitate) adecvată conștiinței moderne, abordând o problemă abandonată de la Iluminism: relația dintre rațiune și religie. Pe scurt, este o expresie a conștiinței autoreflexive protestantă care ridică problema naturii și continuității Protestantismului doar într-o

(drept natural înzestrat de Dumnezeu) ca și în Evul Mediu, pe când noul protestantism înclină spre un un stat paritar, indiferent de punctul de vedere religios. Organizația religioasă și construirea comunității în principiu este transferată mai mult la voluntariat și convingerea personală cu recunoașterea fundamentală a majorității. Se creează astfel posibilitatea ca diferite credințe religioase să fie una lângă cealaltă. Totodată această schimbare/emancipare a felului cum privește statul, noul protestantism recunoaște că nu mai vrea să domine nici direct nici indirect prin intermediul statului. *Ibidem*, p. 28.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 27-28.

⁶⁵ Troeltsch face o comparație apelând la medicina: „protestantismul are în el un corp străin în circulația lui sanguină. Absorbția și asimilarea au loc numai în condiții severe, crize care alternează cu oboseala și febra. Dar rămâne el însuși și va fi ceva diferit și nou”. *Ibidem*, p. 29.

formă mai intensificată⁶⁶. În versiunea lui Troeltsch conceptul permite diferența dintre protestantismul modern și povestea lui inițială și totuși el să aibă pretenții de continuitate (poate incorecte istoric), „*fîndcă protestantismul modern reflectă asupra unor întrebări specifice și posibilități de ghidare (găsite în protestantism inițial), care l-au orientat spre atitudinea deschisă, spre istoria modernă*”⁶⁷.

Culte evanghelice din România și termenul neoprotestant. Neoprotestantismul modern și cultele evanghelice au aceeași moștenire protestantă și pietistă. Diferența a constat în faptul că aceste elemente moștenite din protestantismul clasic și pietism au fost interpretate după două paradigme diferite: neoprotestantismul german a abordat o macro-hermeneutică în care teologia era interpretată în noul context al modernității (sistemul filozofic modern a modelat principiile teologiei), iar cultele evanghelice au folosit o hermeneutică neistorică încercând să păstreze principii biblice, înțelegând revelația ca nefiind una istorică, într-un context cultural, ci una progresivă în Hristos. De exemplu: aspectul „experienței lăuntrice”, zona simțămintelor, din pietism, a fost folosit de teologii luterani ca locul de întâlnire cu Divinitatea și locul unde se realizează revelația, și de aici teologia liberală, iar cultele evanghelice au folosit „experiența lăuntrică” ca locul în care se realizează sfințirea și schimbarea omului prin primirea Duhului Sfânt (metodismul, baptismul, mișcările harismatice). De asemenea, Sfânta Scriptură devine în neoprotestantismul modern o colecție de mituri care reflectă adevărul transmis prin trăirea lăuntrică a profetului care l-a îmbrăcat în cultura lui, rezultând teologia liberală, iar la evanghelici Sfânta Scriptură devine o revelație transmisă verbal, punându-se bazele interpretării fundamentaliste (excepție sunt adventiștii).

Totodată neoprotestantismul liberal a selectat mai mult elementele premoderne și pre-iluministe din zestrea primită, pe când cultele evanghelice au continuat căutarea unor noi valențe biblice plecând de la adevărurile redescoperite în Biblie de reformatorii clasici. Astfel putem vorbi de neoprotestantism liberal și neoprotestantism conservator. Protestantismul clasic a lăsat suficiente elemente și „unelte” de interpretare care să genereze cele două direcții, cea liberală și cea conservatoare. Astfel așa cum a fost îndreptățită folosirea termenului de *neoprotestantismus* în dreptul noii realități teologice din sec. al XVIII-lea, la fel de îndreptățită este folosirea aceluiași termen și în dreptul direcției conservatoare. Este aceeași monedă, dar cu două fețe diferite. De ce neoprotestantismul german nu a constituit o nouă denominațiune? Sunt mai mulți factori:

⁶⁶ *Ibidem*, p. 29.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 29.

în primul rând neoprotestantismul modern a operat mai întâi la nivel hermeneutic, oferind teologiei protestante o acceptare în noul context al epocii, impunându-se ca o mișcare auto-reformatoare și salvatoare (în fața noilor evoluții filozofice), pe când neoprotestantismul evanghelic a continuat reforma doar în matricele teologiei biblice. Cultele evanghelice au ajuns la concluzii mai detaliate în urma aplicării principiilor protestante. Astfel opțiunea separării era evidentă, mai ales că se bucura de un neoprotestantism german mult mai tolerant.

În concluzie, este corectă și potrivită păstrarea și folosirea mai departe a termenului *neoprotestant* fiindcă, așa cum s-a arătat, aceste culte au o moștenire puternic protestantă, iar folosirea prefixului *neo* este cea mai potrivită fiindcă potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, elementul de compunere *neo* reflectă atât ideea de *recent* (ca aspect temporal), cât și ideea de *nou, modern*⁶⁸, ca și conținut. Neoprotestantismul evanghelic a adus suficiente elemente noi: „*a dus protestantismul mai departe decât ceilalți protestanți, prin introducerea botezului adulților și prin separarea Bisericii de stat, etc...*”⁶⁹ și au apărut și recent în spațiul românesc: „*aceste biserici sunt protestante din punct de vedere al doctrinei, iar încadrarea lor în curentul neoprotestant s-ar datora faptului că ortodoxismul a intrat în contact cu aceste confesiuni în secolul al XIX -lea*”⁷⁰.

⁶⁸ <https://dexonline.net/definitie-neo> (accesat în 31 octombrie 2022).

⁶⁹ Iosif Țon, *op.cit.*, p. 43. (sublinierea ne aparține – n.a.).

⁷⁰ <https://istorieevangelica.ro/2017/10/31/ce-sunt-baptistii-protestanti-sau-neoprotestanti-marius-silvesan/> (accesat în 31 octombrie 2022).